

Előszó

FAZEKAS KÁROLY

A magyar gazdaság versenyképességét, pénzügyi stabilitását, a társadalom kohézióját súlyosan fenyegeti az a tudáshiány, amelynek létezésére minden kétséget kizáróan rámutattak a felnőtt népesség, illetve a tanulók körében a kilencvenes évek vége óta végrehajtott képességvizsgálatok. A rendszerváltást követően leértékelődött az érettségivel nem rendelkezők munkaereje: a csak általános iskolát végzettek foglalkoztatási aránya példátlanul alacsony, a szakmunkásképzőt végzettek foglalkoztatottsága pedig csak azért maradhatott viszonylag magas, mert közülük sokan fogadtak el képzettséget nem igénylő munkát az általános iskolát végzettek bérszintjén, a foglalkozások nagy részében teljesen elveszítve a szakképzésben folytatott tanulmányaik kereseti hozamát.

Az iskolázottság szerinti tudáskülönbségek a fiatal felnőttek körében az átlagosnál is nagyobbak. Ez a tény és még inkább az iskolásokra vonatkozó adatfelvételek eredményei világosan jelzik, hogy a probléma nem oldódik meg automatikusan az alacsonyan képzett népesség előregedésével. Fiataljaink nem tanulnak meg olyan szinten olvasni, amely a napi információfeldolgozáshoz, az elmélyültebb tanulmányok folytatásához szükséges lenne. A nemzetközi összehasonlító vizsgálatok eredményei szerint olvasás-szövegértés tekintetében a rangsor alsó negyedében teljesítenek. Az alkalmazható matematikai és természettudományi tudás, valamint a problémamegoldás terén pedig legfeljebb közepes szintet érnek el. Magyarországon kiemelkedően nagy az iskolák színvonalának közötti különbség. Azok közé az országok közé tartozunk, ahol a család társadalmi-gazdasági státusa döntően meghatározza a tanulási teljesítményeket. Másként fogalmazva: az iskola nagyon keveset tesz hozzá az otthonról hozott műveltséghez. Mindezek együttes hatásaként továbbra is nagyon sok tanuló az alapvető készségek megszerzése nélkül hagyja el az iskolát, jelentős társadalmi rétegek szakadnak le, és veszítik el a gazdasági-kulturális folyamatokba való bekapcsolódás lehetőségét.

Kötetünk az MTA Közgazdaságtudományi Intézetében végzett *Oktatás, foglalkoztatás, versenyképes gazdaság Magyarországon a XXI. században* című kutatási program keretében készült tanulmányok egy részét tartalmazza. A kutatás – a minden eddiginél alaposabb, nemzetközi összehasonlításra alapuló helyzetleírás mellett – a tudás, „termelésének” és piaci hasznosulásának legfontosabb kérdéseivel foglalkozott. Célunk az volt, hogy megismerjük és megértsük azokat a legfontosabb erőket, amelyek fenntartják Magyarországon az előzőekben röviden vázolt helyzetet. A probléma jellegének megfelelően a kutatócsoport tagjai a munkagazdaságtan, az oktatás-gazdaságtan és a neveléstudomány művelői.

A program végrehajtása során az öt témakör köré szerveződött kutatások a következő kérdésekre igyekeztek megalapozott válaszokat adni.

1. ISKOLÁZOTTSÁG, ISKOLAI TUDÁS ÉS FOGLALKOZTATÁSI ESÉLYEK MAGYARORSZÁGON, NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁSBAN (TÉMAVEZETŐ: KÖLLŐ JÁNOS, MTA KTI). Milyen mértékben függ össze a csak általános iskolát végzettek példátlan mértékű kiszorulása a munkaerőpiacról a „képzetlen” népesség alacsony tudásszintjével. Milyen (további) tényezők következménye e társadalmi rétegek rendkívül alacsony álláskeresési intenzitása egyes volt szocialista országokban, köztük Magyarországon?

2. A MAGYAR KÖZOKTATÁS VÁLSÁGA – DIAGNÓZIS ÉS TERÁPIÁK (TÉMAVEZETŐ: KERTESI GÁBOR, MTA KTI). Hol helyezkedik el a magyar közoktatás a nemzetközi mezőnyben, melyek a legfontosabb problémái, és milyen pontokon kellene beavatkozni ahhoz, hogy a magyar iskolarendszer és a vezető országok iskolarendszerének hatékonysága közötti különbségek ne növekedjenek, hanem csökkenjenek?

3. A TANÁROK KIVÁLASZTÓDÁSA, TANÁRKERESLET, -KÍNÁLAT ÉS MINŐSÉG (TÉMAVEZETŐ: VARGA JÚLIA BCE, MTA KTI). Melyek a tanári munka minőségét leginkább meghatározó tényezők? Hogyan hat a tanári munkaerőpiac működése, a munkaerőpiac változása a tanári munka minőségére? Hogyan befolyásolja az önkormányzati finanszírozás a tanári kar munkájának minőségét? Milyen hatással van a tanárok települések, iskolák közötti eloszlása a tanulói eredmények egyenlőtlenségére?

4. A TANULÓK EREDMÉNYESSÉGE ÉS AZ ISKOLAI SZEGREGÁCIÓ (TÉMAVEZETŐ: KERTESI GÁBOR, MTA KTI). Milyen tényezők tartják fenn az iskolai szegregációt? Mi az alapvető oka annak, hogy az általános iskolai tanulók 25 százalékának rendkívül alacsony az iskolai teljesítménye? Mik a jellemzői a hátrányos társadalmi helyzetű és/vagy alacsony iskolai teljesítményű tanulók iskolai szegregációjának Magyarországon? Mik a szegregáció mérhető következményei a tanulók iskolai teljesítményére. Mik a legfontosabb okai az alacsony iskolai teljesítményű (főként hátrányos helyzetű) tanulók középiskolai lemorzsolódásának?

5. A MAGYAR ISKOLARENDSZER ÁLTAL KÖZVETÍTETT TUDÁS ÉRTÉKE A FELMÉRÉSEK TÜKRÉBEN (TÉMAVEZETŐ: CSAPÓ BENŐ, SZTE). A kutatási program célja az volt, hogy bemutassa és elemezze a magyar iskolarendszer teljesítményéről rendelkezésre álló adatokat, a kezdetektől a legutóbbi programokig teljes körűen áttekintve a nemzetközi és hazai felméréseket. A 12 fő témakör a viszonylag ismertebb olvasás-szövegértés, matematika és természettudomány mellett kiterjedt olyan területeket is, mint az anyanyelv; a történelem, társadalomtudományok, állampolgári ismeretek; az idegen nyelvek; a szocializáció, szociális képességek, személyiségfejlődés; a tantárgyakhoz nem kötődő készségek, képességek; a tanulás affektív tényezői, motiváció, önszabályozó tanulás, tantárgyi attitűdök, érdeklődés, tanulási szokások; az informatikai műveltség; az egészségnevelés, egészségmagatartás, testi fejlődés; valamint a művészeti nevelés.

A kötet következő fejezeteiben a kutatás eredményeit négy témakörbe rendezve tesszük közzé. Az első részben Köllő János tanulmánya az alacsony iskolázottságú népesség foglalkoztatásból történő kiszorulásának okait elemzi. Cseres Gergely Zsombor és Hámori Szilvia írása az Európai Unió tagállamaiban 1999 és 2005 között végrehajtott munkaerő-felvételek adataira támaszkodva átfogó képet ad az iskolázottság és a foglalkoztatás kapcsolatáról. A második részben publikált tanulmányok a tanári munka minőségét nagymértékben meghatározó tanári szelekció következményeit elemzik. Varga Júlia tanulmánya a magyar általános iskolai programokat nyújtó iskolákban vizsgálja, hogy miben különböznek a hátrányos helyzetű tanulókat nagy arányban tanító iskolákban és a többi iskolában tanító tanárok jellemzői. Hermann Zoltán tanulmánya a magyar tanárok tanítással kapcsolatos attitűdjeit és a tanítási gyakorlatát elemzi életkori csoportok szerint, nemzetközi összehasonlításban. A harmadik részben Kertesi Gábor és Kézdi Gábor első tanulmánya gyermekek későbbi sorsát alapvetően meghatározó koragyermekkori hátrányok mértékére és azok következményeire vonatkozó ismereteinket foglalja össze. A szerzők második tanulmánya a roma fiatalok középiskolai továbbtanulását meghatározó tényezőket elemzi. A negyedik részben ízelítőt adunk a magyar iskolarendszer teljesítményéről rendelkezésre álló adatokat feldolgozó kutatás eredményeiről. Molnár Edit Katalin munkája azt mutatja be, milyen mérési lehetőségek és feladatok vannak az anyanyelvi fejlődés értékelése terén a ma már rutinszerűen elvégzett olvasás-szövegértés mellett. Vidákovich Tibor és Csíkos Csaba pedig a matematikai felméréseket tekinti át. A tanulmány bemutatja az ismertebb nemzetközi és hazai tudásszint méréseket, és képet ad az újszerű, a készségek és képességek fejlődését középpontba állító vizsgálatokról.

A kutatási program eredményeire jelentős mértékben támaszkodtak az Oktatás és Gyermekesély Kerekasztal (OKA) számára készülő elemzések és az OKA által elfogadott *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért* című kötet egyes fejezetei (Fazekas–Köllő–Varga, 2008). Az ötödik témakörben megszületett tanulmányokat a szerzők önálló tanulmánykötetben jelentetik meg (Csapó, m. a.). A kutatás egyes részeredményeit önálló monográfiában (Köllő, 2009), a Budapesti Munkatudományi Füzetek műhelytanulmány-sorozatában (Köllő, 2009, Kertesi–Kézdi, 2009a), a Közgazdasági Szemlében (Varga, 2007, Kertesi–Kézdi, 2009b), valamint a Munkaerő-piaci tükör évkönyvsorozat 2009. évi kötetében publikáltuk, illetve publikáljuk.

HIVATKOZÁSOK

- CSAPÓ BENŐ (szerk.) (m. a.): *Mérlegen a magyar iskola*. Megjelenés alatt.
- FAZEKAS KÁROLY–KÖLLŐ JÁNOS–VARGA JÚLIA (szerk.) (2008): *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért*. Ecostat, Budapest.
- KERTESI GÁBOR–KÉZDI GÁBOR (2009a): *Általános iskolai szegregáció Magyarországon az ezredforduló után*. Budapesti Munkatudományi Füzetek, 5. sz.

- KERTESI GÁBOR–KÉZDI GÁBOR (2009b): Szegregáció az általános iskolákban. Számítások a 2006. évi országos kompetenciamérés adatain. Megjelenik: *Fazekas, Károly–Telegdy Álmos* (szerk.): *Munkaerőpiaci tükrök. OFA–MTA KTI*. Budapest.
- KÖLLŐ JÁNOS (2009a): A pálya szélén. Iskolázatlan munkanélküliek a posztszocialista gazdaságban. *Osiris*, Budapest, 245 o.
- KÖLLŐ JÁNOS (2009b): Miért nem keresnek állást a magyar munkanélküliek? Hipotézisek az Európai munkaerő-felvétel adatai alapján. *Budapesti Munkatudományi Füzetek*, 3. sz.
- VARGA JÚLIA (2007): Kiből lesz ma tanár? A tanári pálya választásának empirikus elemzése. *Közgazdasági Szemle*, 54. évf. 7–8. sz. 609–627. o.